

УДК 811.112.2'367.62

Демберецька М.П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

НАПІВСУФІКСАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЯК ЗАСІБ МАРКУВАННЯ КОМПАРАТИВНИХ ВІДНОШЕНЬ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті описано структурно-семантичні особливості німецьких прикметникових напівсуфіксів *-artig*, *-förmig*, *-mäßig*, які мають компаративну складову у семантиці. З'ясовано, що порівняння може виражатися різнорівневими засобами, зокрема словотворчими напівсуфіксами. Виявлено, що компаративність присутня у творенні похідних апіорі, оскільки вони є продуктом мисленого порівняння позначуваного з відомим предметом чи явищем. Ознака порівняння може визначатися формою, розміром, якістю, властивістю тощо. Виокремлено один із типів словотвірного значення напівсуфіксальних прикметників німецької мови «подібний до названого твірною основою», яке поділяється на два часткових 1) зовні подібний до названого твірною основою, що передається словотвірними типами *основа іменника* (конкретної назви) + *-artig*, та *основа іменника* + *-förmig*, і 2) «внутрішньо» подібний до названого твірною основою, яке передають словотвірні типи *основа іменника* (абстрактного) + *-artig* та *основа іменника* (антропоніма або фауноніма) + *-mäßig*. Наголошено, що неабияке значення для комунікації має властивість напівсуфіксальних прикметників з компаративною семою акумулювати інформацію в одному знаку.

Ключові слова: напівсуфікс, напівсуфіксація, порівняння, компаративна сема, компаративні відношення, словотвірне значення.

Demberetska Myroslava

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SEMI-SUFFIXATION OF THE ADJECTIVES AS MARKING-MEANS OF COMPARATIVE RELATIONS IN THE GERMAN LANGUAGE

Summary. The paper deals with the describing of the structural-semantic features of German semi-suffixes *-artig*, *-förmig*, *-mäßig*, which have a comparative component in semantics. The study found that the comparison, although primarily aimed at the explicit representation of one through the most distinctive characteristics of another, can be expressed with the different-level means, including word-forming semi-suffixes. It was discovered that comparability is anyway involved in the forming of derivatives, so far as they are the result of mental comparison of signifier with the already known subject or phenomenon. The comparison characteristic can be determined by the form, size, quality, property, etc. The study outlines one of the types of the word-formative meaning of semi-suffixed adjectives in the German language (i.e. "similar to the one that is denoted by its base"), which is subdivided into two semi-meanings: 1) externally similar to the one denoted by the base; and 2) "internally" similar to the one denoted by the base. It has been detected that the value "externally similar to the one denoted by the base" is conveyed by the following types: *the base of the noun* (a concrete one) + *-artig*, and *the noun base* + *-förmig*. It is emphasized that due to the presence of an additional "shape" seme in the semantics of *-förmig*, this semi-suffix gravitates towards the noun bases which are distinguished by the specific geometric characteristics of the shape. The semi-suffix *-artig* has a much wider semantic selectivity by reason of a more generalized nature of seme itself, however, all nouns that act as the base are of physical nature. The choice of the noun as the base is reasonable enough, since it is the nouns which have the variety of external characteristics. The analysis of the actual material has shown that the meaning "internally" similar to the one denoted by the base" is conveyed by such word-formation types as *the base of the noun* (an abstract one) + *-artig* and *the base of the noun* (an anthroponym or a faunonym) + *-mäßig*. The bases here are relevant not as the names themselves, but as their inherent qualities and properties. Therefore, it is not always easy to decode a single semi-suffixed adjective by itself, without any context. It has been found that the ability of semi-suffixed adjectives with a comparative seme to accumulate information in one signifier is extremely important for communication.

Keywords: semi-suffix, semi-suffixation, comparison, comparative seme, comparative relations, word-formative meaning.

Постановка проблеми. Лінгвісти приділяють немало уваги дослідженню явища компаративності, розглядаючи його під різними кутами зору. В основі цього явища лежить порівняння, яке є фігурою мови або рідше тропом, «що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших» [7, с. 507]. У цій же статті енциклопедії «Українська мова» зазначено, що «порівняння, завдяки рухливості лексичної семантики, часто лежать в основі утворення інших художніх засобів» [7, с. 507], тобто семантика порівняння може виражатися різнорівневими засобами: від порівняльного речення чи звороту до окремої лексеми або навіть словотвірної морфеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвідки щодо явища порівняння розглядають насамперед компаративну фразеологію, яку К.І. Мізін називає «фразеологічною системою усталених порівнянь» [3, с. 60]. Останніми роками опубліковано немало наукових праць згаданої тематики (О. Барменкова, О. Качура, С. Рошко, А.В. Тарасова, Т.С. Баран та ін.). З'явилася також низка досліджень на виявлення спільних та відмінних рис у фразеологічних одиницях з компаративним компонентом у різних споріднених і неспоріднених мовах. У компаративних одиницях, як зазначає К.І. Мізін, «простежується симетричний симбіоз двох функціональних процесів мовних одиниць – номінації та кваліфікації».

ції. В обох названих процесах апріорі присутня оцінка, тому перехрещення і когнітивної, і аксіологічної семантики в межах усталених порівнянь створює унікальний прецедент (своєрідну когнітивну матрицю), покликаний сприяти вивченню людини в мові...». А компаративні принципи «формуються на тлі її системних маркерів – універсальності та когнітивності» [3, с. 61]. Більшість розвідок присвячена функціональному аспекту компаративних фразеологізмів. Досліджуються також лексико-семантичні аспекти компаративності (А.П. Романченко) та комунікативна цінність прикметників з напівсуфіксами, «яка полягає передусім у можливості спрощення без втрати інформації» [1, с. 7], що є важливим для певних жанрів і стилів, наприклад, реклами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Напівафіксації на матеріалі німецької мови присвячено порівняно небагато робіт німецькомовних (І. Барц, Н. Ельзен, В. Мотч, Г. Петерманн, І. Шмідт, К. Аскоп (у зіставленні зі шведською), Н. Декрос (у зіставленні з нідерландською)) та українськомовних і російськомовних авторів (О.Б. Глушко, Н.В. Глінкіна та ін.). Однак, про компаративність семантики деяких напівафіксів лише згадується, або це питання не висвітлюється взагалі.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виявити й описати структурно-семантичні особливості німецьких прикметникових напівсуфіксів *-artig*, *-förmig*, *-mäßig*, маркованих компаративною семою.

Виклад основного матеріалу. Суть порівняння відповідає самій суті напівафіксації, зокрема напівсуфіксації. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис [7, с. 507]. Похідне слово (напівафіксальні утворення лежать на межі між словоскладанням та афіксацією, але вони ближчі до похідних, оскільки напівафіксація – це процес переходу других компонентів у афікси), як і слово просте, є одиницею номінації, тобто воно здатне називати предмети, явища, процеси, які мають місце в дійсності, що нас оточує. Але воно, на відміну від слова простого, є одиницею складною як за формою так і за змістом, воно іменує, називає, характеризує, тобто в його структуру входить слово твірне, воно обумовлене цим твірним словом. Ця властивість похідних слів, названа О.С. Кубряковою «властивістю подвійної референції» є дуже важливою характеристикою похідного. Похідне слово, щоб стати одиницею номінації, мусить пройти певний шлях, «вивчити» зв'язки між предметами реальної дійсності і «відобразити» їх у собі, у зв'язках між своїми конституантами. Як підкреслює О.С. Кубрякова, «...в акті номінації словотвірного характеру мають місце дві різні логічні операції – мислене підведення позначуваного під відомий клас явищ, тобто категоризація та ототожнення позначуваного, по-перше, та його мислене порівняння з іншим предметом або явищем дійсності, по-друге. Перша операція відповідає вибору ономазіологічної бази позначуваного, друга – його ономазіологічної ознаки» [2, с. 100]. Вибір ономазіологічної бази тісно пов'язаний з ототожнен-

ням того, що позначається, як предмета, процесу, якості чи властивості. Вибір ономазіологічної ознаки «звужує» область дії першої логічної операції – тут вибирається та індивідуальна характеристика, якою дане позначуване відрізняється від інших предметів тієї ж понятійної категорії, і ця характеристика нагадує людині інший знайомий їй предмет або явище. Порівнюючи позначуване з тим, з чим воно асоціюється, людина робить висновок про тип виявленого зв'язку. Такий тип зв'язку є дуже важливим для визначення словотвірного значення. Ці постулати перегукуються з визначенням порівняння, у якому «розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом). Ознака може визначатися кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю тощо» [7, с. 507].

Компаративність може бути виражена експліцитно (за допомогою порівняльних сполучників) та імпліцитно. Принагідно зазначимо, що арсенал порівняльних сполучників німецької мови (*wie*, *als*, *als ob*, *als wenn*, *wie wenn*) дуже небагачисельний у порівнянні з відповідними одиницями української мови. За С. Рошко, у сучасній українській мові вживається 21 компаративний сполучник (*мов*, *мовби*, *немов*, *немовби*, *мовбито*, *наче*, *начебто*, *начебто, неначе, неначебто, ніби*, *нібито, ніж*, *гей*, *гейби*, *буцім*, *буцімто*, *що*, *як*), а також діалектна форма *ек* і стилістичне *яко* [5, с. 6]. В інших випадках порівняння ніби заховане у самих поняттях. До прикладів імпліцитної компаративності в українській мові відносять деякі безсполучникові конструкції, серед них і прикметники з напівсуфіксами *-видний*, *-подібний*, відповідниками яких у німецькій мові виступають досліджувані нами напівсуфікси *-artig*, *-förmig*, *-mäßig*. Однією з ознак таких утворень є «контамінація в одній лексемі образу й показника порівняльних відношень» [4, с. 11]. «Порівняння – когнітивне, оскільки воно є трансцендентальним інструментом при пізнанні людиною об'єктивного світу» [3, с. 61]. У ньому перетинаються елементи пізнання та експресії, під якою «розуміється інтенсифікована виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуття напруту слухача / читача, тобто резонанс, який виникає внаслідок накладання один на одного оцінної модальності, емотивності, а також стилістичного «забарвлення»» [6, с. 48].

У наших попередніх публікаціях ми вже описували систему словотвірних значень напівсуфіксальних прикметників німецької мови. Одним із типів словотвірного значення було «подібний до названого твірною основою», яке поділялося на два часткових 1) зовні подібний до названого твірною основою та 2) «внутрішньо» подібний до названого твірною основою.

Перше часткове словотвірне значення виражається словотвірними типами *основа іменника* (конкретної назви) + *-artig*, та *основа іменника* + *-förmig*. Семантична вибірковість напівсуфіксів щодо іменних твірних основ знаходиться в

прямій залежності від їх індивідуальної специфіки. Так, наявність у семантиці *-förmig* додаткової семи «форма» передбачає тяжіння цього напівсуфікса до основ, яким властиві фізичні, здебільшого зовнішні, особливості. Тому *-förmig* приєднується до основ іменників, що позначають артефакти та деякі речовини (а також буквені позначення), позаяк вони вирізняються специфічними геометричними особливостями форми.

Напівсуфікс *-artig* має значно ширшу семантичну вибірковість з огляду на більш узагальнений характер індивідуальної семи. Завдяки цьому напівсуфікс *-artig* може поєднуватися з основами за різними ознаками, однак всі вони носять фізичний характер. У більшості випадків, це назви предметів та явищ, з якими людина стикається повсякденно.

Цілком обґрунтованим є вибір іменника за твірну основу, адже саме іменникам властиве розмаїття зовнішніх характеристик. В електронному словнику німецької мови [8] зафіксовано 268 лексичних одиниць з напівсуфіксом *-artig* та подано два його визначення. Названому нами частковому словотвірному значенню відповідає дефініція «in der Art von, so **wie** (у вигляді чогось, такий **як**)», маркована порівняльним сполучником *wie* (як). У поєднання з цим напівсуфіксом вступають а) назви тварин (*affenartig, fischartig, froschartig, hermelinartig, karpfenartig, katzenartig, korallenartig, krebsartig, löwenartig, luchsartig, raupenartig, schlangenartig, vogelartig, wespenartig, wolfsartig, zebraartig*); б) назви рослин (*bambusartig, farnartig, grasartig, jasminartig, krautartig, kürbisartig, moosartig, pilzartig, zwiebelartig, zypressenartig*); в) назви матеріалів і речовин (тканин) (*granitartig, gummiartig, holzartig, kalkartig, kupferartig, lederartig, leinenartig, seidenartig, tuchartig, wollartig*); г) назви архітектурних споруд (*domartig, palastartig, terrassenartig, turmartig*); д) назви одягу (*blusenartig, haubenartig, rockartig, schürzenartig*); е) позначення ландшафтів (*dünenartig, hügelartig, parkartig*); е) метеорологічні назви (*blitzartig, donnerartig, hagelartig, nebelartig, wolkenartig*) та інші.

У вище названому словнику подається 185 прикметників з напівсуфіксом *-förmig*. Самому напівсуфіксові словник дає дефініцію «in Form von, gestaltet **wie** (у формі чогось, оформлений **як**)», знову таки компаративно марковану. Напівсуфікс *-förmig* вступає у поєднання з іменниками, що означають а) неантропоніми (*ballonförmig, becherförmig, beckenförmig, blasenförmig, eiförmig, fächerförmig, flaschenförmig, glockenförmig, hufeisenförmig, kranzförmig, lanzettförmig, netzförmig, schlauchförmig, schraubenförmig, sichelförmig, spindelförmig, spiralförmig, strahlenförmig, trichterförmig, walzenförmig*) б) назви геометричних фігур (*bogenförmig, ellipsenförmig, kegelförmig, keilförmig, kreisförmig, kugelförmig, sternförmig, (strom)linienförmig, trapezförmig*) в) назви частин тіла і частин рослин (*bauchförmig, fingerförmig, herzförmig, birnenförmig, blattförmig, bohnenförmig, traubenförmig*), г) назви агрегатних станів (*gasförmig*) та інші позначення, зокрема буквені (*O-förmig, V-förmig*).

Між словотвірними типами *основа іменника* (конкретної назви) + *-artig*, та *основа іменника* + *-förmig* існує семантичне відношення синонімії. Ми розуміємо словотвірну синонімію як загальний термін, що охоплює синонімію напівсуфіксів, синонімію словотвірних типів і їх словотвірних значень та синонімію напівсуфіксальних прикметників. Таку синонімію ілюструють приклади *Wickelt sich **schlangenförmig** in zwei oder drei Bahnen um den Finger* (Die Welt, 27.05.2000) та *Die Mädchen winden sich **schlangenartig** umeinander, ...* (Süddeutsche Zeitung, 26.11.2001) [8], у яких навіть присудки є синонімами, ба більше, одна зі словникових дефініцій дієслова *sich winden* – *sich (in schlangenförmiger Bewegung) krümmen* містить напівсуфіксальний прикметник *schlangenförmig*. Хоча в іншому прикладі уже маємо поєднання *schlangenartige Bewegung* (*Kennzeichnend für seinen Stil sind lebhaft, oft **schlangenartige** Bewegungen der Gestalten und ihrer Gewänder*) [8].

Вибірковість у з'єднуваності напівсуфіксів з твірними основами можна пояснити тим, що напівсуфікси виникли з лексичних одиниць – прикметників, які вільно функціонують, або функціонували в мові, а напівсуфіксальні прикметники виникли як результат універбації синтаксичних конструкцій. Прикметник – лише відносно самостійна частина мови, особливо стосовно порівняння. У розгорнутому порівнянні прикметник майже завжди виступає порівнюється з іменником, тому, коли синтаксичні конструкції згортаються, деякі їхні елементи стають імпліцитними, інші ж, навпаки, знаходять своє формальне вираження у новоутвореному напівсуфіксальному прикметникові, виконуючи роль ономасіологічної ознаки нового найменування, в якому роль ономасіологічної бази відіграє напівсуфікс, що у синтаксичній конструкції був повнозначним прикметником, зазначаючи, правда, певного семантичного зсуву та уподібнюючись афіксам.

Часткове словотвірне значення ««внутрішньо» подібний до названого твірною основою» передається словотвірними типами *основа іменника* (абстрактного) + *-artig* та *основа іменника* (антропоніма або фауноніма) + *-mäßig*. Тут йдеться про певні властивості іменників, які виконують роль твірних основ, тобто йдеться не про власне назву, а про притаманні їй якості та властивості. Тому не завжди легко декодувати окремо взятий напівсуфіксальний прикметник, але контекст здатен значно полегшити процес декодування. Так напівсуфіксальний прикметник *herrenmäßig* має два значення 1) *wie ein Erwachsener* (як дорослий) (*[er] trug [...] ganz **herrenmäßige** Kleidung*) і 2) *wie ein Herrscher, Gebieter* (як пан, повелитель) (*Es kommt etwas **Herrenmäßiges** und Herrisches in einen*) [8]. А *glasartig* зі значенням *die Eigenschaften des Glases besitzend; wie Glas aussehend* (такий що має властивості скла, що виглядає як скло) конкурує з суфіксальним прикметником *glasig*, який також має значення *wie Glas* і підкреслює у різних прикладах різні властивості скла, такі як відблиск, прозорість, застиглість / твердість, здатність легко розбиватися (відблиск – *etwas **glasig** ausbraten* (= *etwas so lange ausbraten, bis es wie Glas aussieht*), *glasige*

Gurken, Kartoffeln, застиглість – **glasige** Augen, ein **glasiger** Blick, jmdn. **glasig** ansehen, здатність розбиватися, розсипатися – eine **glasige** Stimme, прозорість – eine **glasige** Blässe) [8]. Нелегко розпізнати характеристики, на основі якої відбувається порівняння, у напівсуфіксальних прикметниках з *-mäßig* (*teufelmäßig* – *wie ein Teufel, teuflisch* (на позначення чогось злого, чи дуже великого)). У розмовній мові деякі прикметники з *-mäßig* втратили значення компаративності (у звичній їй дефініції), а набули значення підсилення, оцінки. Так, *heidenmäßig* пояснюється у словнику через *sehr groß* (*sie haben einen heidenmäßigen Krach gemacht*), або *sehr viel* (*er verdient ein heidenmäßiges Geld*), а *saumäßig* може навіть стояти перед прикметником, виконуючи функцію підсилення (*es ist saumäßig kalt, er ist ein saumäßig schlechter Schauspieler, er wird sich saumäßig freuen*), у позиції ж перед іменником він вказує на найнижчу його оцінку (*er hat ein saumäßiges Zeugnis, saumäßige*

Zensuren bekommen, das ist eine saumäßige Arbeit, das Wetter, die Straße ist saumäßig).

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи дослідження напівсуфіксальних прикметників німецької мови з компаративною семою, зазначимо, що маркери порівняння не завжди експліковані, а можуть відкриватися лише у словникових дефініціях як самих напівсуфіксів (зокрема досліджуваних нами *-artig, -förmig, -mäßig*), так і словотвірних типів, у структуру яких вони входять, а також у визначеннях окремих напівсуфіксальних прикметників, або їх суфіксальних синонімів. Властивість напівсуфіксальних прикметників з компаративною семою акумулювати інформацію в одному знаку має неабияке значення для мовної економії та комунікативної й експресивної функцій таких одиниць.

У подальших дослідженнях варто б звернути увагу на напівсуфікси прикметників з компаративно-кolorистичною семою та їх структурно-семантичні особливості.

Список літератури:

1. Глинкіна Н.В. Адъективные суффиксоиды в словообразовательной системе современного немецкого языка (на материале рекламных текстов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Нижний Новгород, 2013. 25 с.
2. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва : Наука, 1981. 200 с.
3. Мізін К.І. Системні маркери компаративної фразеології крізь призму зіставлення (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов). Мовознавство. 2009. № 5. С. 60–70.
4. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2000. 17 с.
5. Рошко С.М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Ужгород, 2001. 24 с.
6. Тарасова А.В. До питання феномена порівняння: Семантичний аспект у вивченні англійських компаративних фразеологізмів. *Англістика та американістика* : збірник наукових праць. 2015. Випуск 12. С. 44–50.
7. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
8. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/?q=so+wie&from=wb>

References:

1. Glinkina N.V. (2013). *Ad"ektivnye suffiksoidy v slovoobrazovatel'noy sisteme sovremennogo nemetskogo yazyka (na materiale reklamnykh tekstov)*. [Adjective Suffixoids in the Word-forming System of the Modern German Language (using the material of advertising texts)] (PhD Thesis), Nizhniy Novgorod.
2. Kubryakova E.S. (1981). *Tipy yazykovykh znacheniy. Semantika proizvodnogo slova* [Types of Language Meanings. The Semantics of a Derivative]. Moscow : Nauka. (in Russian)
3. Mizin K.I. (2009). *Sy'stemni markery` komparaty`vnoyi frazeologiyi kriz` pry`zmu zistavlennya (na materialy anglijs`koyi, nimecz`koyi, ukrayins`koyi ta rosijs`koyi mov)*. [System Markers of Comparative Phraseology in the Contrastive Perspective (on the material of English, German, Ukrainian and Russian languages)]. *Movoznavstvo*, no. 5, pp. 60–70.
4. Prokopchuk L.V. (2000). *Kategoriya porivnyannya ta yiyi vy`razhennya v strukturi prostogo rechennya* [Category of Comparison and Its Expression in the Structure of a Simple Sentence] (PhD Thesis), Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine.
5. Roshko S.M. (2001). *Formal`no-gramaty`chna ta funkcional`no-semanty`chna struktura porivnyal`ny`x syntaksem i pidryadny`x rechen`u suchasniy ukrayins`kij movi* [Formal-grammatical and Functional-semantic Structure of Comparative Syntaxemes and Subordinate Sentences in the Modern Ukrainian Language] (PhD Thesis), Uzhgorod : Uzhgorod National University.
6. Tarasova A.V. (2015). *Do py`tannya fenomena porivnyannya: Semanty`chny`j aspekt u vy`vchenni anglijs`ky`x komparaty`vny`x frazeologizmiv* [Similes / Comparison as Phenomenon: Semantic Aspect in the Study of English Comparative Phraseologisms]. *Anglistics and amerikanistics*, vo. 12, pp. 44–50.
7. Rusanivs`ky`j V.M., Taranenko O.O. (ed) (2004). *Ukrayins`ka mova: Ency`klopediya* [Ukrainian language: Encyclopedia]. Kyiv : «Ukrayins`ka ency`klopediya» im. M.P. Bazhana. (in Ukrainian)
8. *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* [Digital Vocabulary of the German language]. URL: <https://www.dwds.de/?q=so+wie&from=wb>